

ORDU ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ

ULUSLARARASI KİŞİLİK VE
KARAKTER İNŞÂSINDA DİNİN YERİ
SEMPOZYUMU

10-12 HAZİRAN 2016, ORDU

-I-

EDİTÖRLER

Yavuz Ünal
Şevket Pekdemir
Yusuf Bahri Gündoğdu
Orhan İyibilgin
Sait Kar

GİRİŞ

371

İslam’da hemen hemen bütün ibadet, emir ve yasakların psikolojik ve sosyolojik temelleri vardır. Dolayısıyla her ibadetin gerek bireysel gerekse toplumsal karşılığı bulunmaktadır. Çünkü ilahi dinler hem bireyi hem de toplumu değiştirmek, geliştirmek ve düzene sokmak için gönderilmiştir.

İslam dininde emir ve yasakların en önemli amaçlarından biri de karakterli insanlar yetiştirmektir. Bu amacının gerçekleşmesinde sürekliliği,¹ sıklığı ve her bireye emredilmesiyle namaz diğer ibadetlere göre daha ön plandadır.

Ayetlerden² namazın insanlık tarihi kadar eski bir ibadet olduğu anlaşılmaktadır. Bu nedenle bazı araştırmacılar namazın ilk emredilişini Hz. Adem’e kadar götürür. Günümüze kadar ulaşan ilahi dinlerde de namaza benzeyen unsurlara rastlanmaktadır. Örneğin Tevrat’ta açık bir hüküm olmamakla birlikte Yahudilikte namazı andıran kıyam, kıraat, rukû ve secde gibi ritüeller bulunmaktadır.³ Hristiyanlardan özellikle Ebionitler arasında abdest ve gusûl gibi dini uygulamalar bulunmasına rağmen IV. yüzyıldan sonra görülmemeye başlamıştır.⁴ Hristiyan ayinlerinde de rûku, secde, kıyam, kıratı andıran ritüellerin olduğunu görmekte-

1 Mearic: 70/19-34

2 Meryem: 19/59; İbrahim: 14/37,40; İbrahim: 14/40; Maide:5/12; Lokman:31 /17; Ali İmran, 2/39; Enfal: 8/35.

3 Ali Hasen Ali el_Hasenî en-Nedvi, Kitap ve Sünnet Işığında Dört Rükun,İslami Neşriyat, Konya, 1991, s.80-84; Mehmet Efe, “İlahi Dinlerde İbadet ve Namaz”, Avrupa İslam Üniversitesi İslam Araştırmaları, 2009, C. 2, S. 3, s. 23.

4 Efe, “İlahi Dinlerde İbadet ve Namaz”, s. 23.

yiz. Süryanilerde de rükulu ve secdeli namaz ibadetinin olduğu bilinmektedir.⁵ Hz. Peygamber vahiyden önce haniflik dini üzere namaz kılmıştır.⁶ Hatta Ebu Zer el-Ğifari gibi bazı Haniflerin Müslüman olmadan önce de namaz kıldıkları rivayet edilmektedir.⁷

Ehli kitapta olduğu gibi cahiliyye Araplarında da namaz ibadeti tahrif edilmiş Hz. İbrahim'e emredilen namaz hem şekil hem de içerik itibariyle değişikliğe uğramıştır.⁸ Çünkü KK'de onların namazının ıslık ve alkıştan ibaret olduğundan bahsedilmektedir.⁹

Müzzemmil ve müddessir surelerinden Peygamberlikten hemen sonra ilk emredilen ibadetin namaz olduğunu anlaşılmaktadır.¹⁰ Bazı kaynaklara göre Müddessir suresinin *"Ey örtüsü ne bürünen! Kalk ve Uyar! Sadece Rabbinin büyüklüğünü dile getir"*¹¹ ayetleri nazil olunca Cebrail, Hz. Peygamber'i Mekke'nin yakınlarındaki bir vadiye götürmüş, orada su ile önce kendisi sonra Hz. Peygamber abdest almış, ardından sabah namazını kıldırmıştır. Sonra Hz. Peygamber eve gelmiş, Hz. Hatice'yle cemaatle iki rek'at namaz kılmışlardır.¹²

372

Bugün bilinen şekliyle beş vakit namaz hicretten bir buçuk yıl kadar önce Mirac gecesinde farz kılınmıştır.¹³ Önceleri akşam namazının üç rekat diğerlerinin ikişer rek'at olarak farz kılındığı, hicretten kısa bir süre sonra akşam ve sabah namazları değişmeden diğer namazların farzlarının dörder rek'ata çıkarıldığı Hz. Aişe'den şöyle nakledilmektedir; *"Namaz yolculukta olsun, kişinin devamlı oturduğu yerde olsun ikişer rek'at olarak farz kılındı, sonra Hz. Peygamber Medine-*

5 Nedvi, Dört Rükun, s.84-88; Efe, "İlahi Dinlerde İbadet ve Namaz", s.24; Günay Tümer-Abdurrahman Küçük, Dinler Tarihi, Ocak Yayınları, Ankara, 1997, s.306.

6 Metin Yiğit, "Bir İbadet Biçimi olarak Namazın Tarihçesi", Diyanet İlmî Dergi, 2011, C. 47, S. 1, s.24.

7 Sadrettin Gümüş, "Kur'an'da Namazın asrı Saadetteki Yorumu", Sosyal ve Ferdi İşlevleri Açısından Namaz ve Cami Tartışmalı İlmî Toplantı, 18-19 Ekim 2008, s.54.

8 Ebü'l-Kasım Carullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed Zemahşeri, el-Keşşaf an Hakaikı Gavamizi't-Tenzil ve Uyuni'l-Ekavil fi Vücuhi't-Te'vil, Mektebetü'l-Ubeykan, Riyad, 1998, II, 578; Ebu Abdullah Fahreddin Muhammed b. Ömer Fahreddin er-Razî, Mefatihü'l-Ğayb, Daru'l-Fikr, Beyrut, 1981, XV, 165.

9 Enfal: 8/35.

10 Şemsüddin Muhammed b. Hatib eş-Şirbîni, Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti Meâni Elfâzi'l-Minhâc, Daru'l-Mağrife, Beyrut, 1997, IV,275; Metin Yiğit, "Bir İbadet Biçimi olarak Namazın Tarihçesi", s.25

11 Müddessir: 74/1-3

12 Ebü Muhammed Cemaleddin Abdülmelik İbn Hişam, es-Siretü'n-Nebevi, Daru'l-Kitabi'l-Arabi, ty. I, 278; Hasan Tûrabi, Namaz Fert ve Toplum Hayatındaki Etkileri, (Çev. Saim Eminoglu), Risale Yayınları, İstanbul, 2011, s.16; Gümüş, "Kur'an'da Namazın asrı Saadetteki Yorumu", s.55.

13 Buhari, Salat, 1; Müslim, İman,74.

ye hicret edince yolculukta iki rek'at olduğu gibi bırakıldı, yolcu olmayanlar için ise ikişer rekat daha ilave edildi. Sabah namazında daha fazla Kur'an okunduğu için (iki rek'at), akşam namazı ise "gündüzün vitr"i sayıldığı için (daha önce farz kılındığı şekilde üç rek'at olarak) bırakıldı."¹⁴ Bu yönüyle namaz Mekke'de farz kılınan ve Medine'de tamamlanan ilk ibadettir.¹⁵

Bu tebliğde her peygambere ve ümmetine emredilen namazın karakter değişimindeki rolü, karakteri nasıl değiştirdiği ve inşasında etkili olduğu karakter örnekleri konusunda değerlendirmeler yapılacaktır.

I. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Tebliğde biri karakter diğeri namaz olmak üzere iki kavram ön plana çıkmaktadır. Bu nedenle konunun daha iyi anlaşılabilmesi için kuramsal tartışmalara girmeden karakter ile onunla ilişkilendirilen kişilik mizaç, huy ve seciye gibi kavramlarla namaz kavramına yer vermek istiyoruz.

A. Karakter ve İlişkili Kavramlar

Karakter Yunanca kökenli bir kelime olup oyulmuş, çizilmiş, kalıpla basılmış anlamlarına gelir.¹⁶ Dilimize Fransızcadan geçmiştir.¹⁷ Lügatlerde "Bir kişi veya topluluğu ahlak, duygu, bilgi ve davranış bakımından başkalarından ayıran niteliklerin bütünü olarak tanımlanır. Şahsiyet ve seciye kavramlarıyla eş anlamlı olarak kullanılır."¹⁸ Terim olarak karakter bir çok şekilde tanımlanmışsa¹⁹ da genel olarak kişiye has davranışların bütünü olup, insanın bedenî, hissî ve zihnî faaliyetine çevrenin verdiği değer,²⁰ çevrenin ve yetiştirilmenin etkisi altında gelişmiş, öğrenilmiş tutumlar, zamanla değiştirilebilecek özellikler demektir.²¹

Kişilik ise Latince "persona" kelimesinden türeyip literatürde "insanın doğuştan getirdiği ve sonradan kazandığı, onu diğerlerinden ayrı kılan özelliklerin

14 Buhari, Salat, 1; Müslim, Salatü'l-Müsafirin, 1.

15 Turabi, Namaz, s.17.

16 Halit Karatay, "Karakter Eğitiminde Edebi Eserlerin Kullanımı", Turkish, 6/1 Winter 2011, s.1440; Recep Kaymakcan-Hasan Meydan, "Ahlaki Karakter ve Eğitimi", II. Uluslararası Değerler ve Eğitimi Sempozyumu, 2012, İstanbul, s.3.

17 İlhan Ayverdi, Misalli Büyük Türkçe Sözlük, İstanbul, 2008, II, 1591.

18 Ayverdi, Misalli Büyük Türkçe Sözlük, II, 1591; Kaymakcan- Meydan, "Ahlaki Karakter ve Eğitimi", s.4.

19 Değişik karakter tanımları için bkz. Karatay, "Karakter Eğitiminde Edebi Eserlerin Kullanımı", s.1440,1441

20 Esma Sayın, Namaz ve Karakter Gelişimi, Nesil Yayın, 2014, s.19.

21 Aslıhan Sayın, Selçuk Aslan, "Duygudurum Bozuklukları ile Huy, Karakter ve Kişilik İlişkisi", Türk Psikiyatri Dergisi, 2005, C.16, S.4, s.277.

toplama; insanın fiziksel, psikolojik ve sosyal özelliklerinin bir bileşkesi”²², bireye özgü olan ve bireyi eşsiz kılan, doğuştan getirilmiş ve sonradan kazanılmış ruhsal niteliklerin tümü,²³ demektir.

Kişilik genetik olarak gelen huyla, sonradan elde edilmiş karakterin birleşiminden oluşur.²⁴

Şahsiyet dilimize Arapçadan geçmiş olup kişilik anlamına gelir. Latincedeki “persona” teriminin karşılığıdır.²⁵

Mizaç Türkçeye Arapçadan geçmiştir. Huy, karakter, tabiat, karışım anlamlarına gelir.²⁶ Mizaçın yapısal olduğu, genetik olarak doğuştan kazanıldığı ve değişmediği kabul edilir.²⁷ Huy ile eş anlamda kullanılır.

Huy ise dilimize Farsçadan geçmiş olup kelime olarak doğuştan gelen tabiat, yaratılış, mizaç, ahlak, adet, insanın tabiatında yer eden alışkanlık gibi anlamlara gelir.²⁸ Literatürde huy, kalıtımla geçen ve yaşam boyunca çok az oranda değişen yapısal özellikler demektir. Bir kısım bilim adamına göre huy tabii/vehbi ve kesbi olmak üzere iki çeşittir. Tabi huy genetik yolla geçer. Kesbi huy ise aile, çevre ve eğitim gibi yollarla zamanla gelişir.²⁹ Nitekim aynı sınıflandırma mizaç içinde yapılmıştır.³⁰ Karakter kavramı da bazen mizaç kavramıyla eş anlamda kullanılmıştır. Aradaki fark mizacın karakterin biyolojik unsurları olarak ifade edilir.³¹

22 Peker, Namaz Psikolojisi, s.77; Adnan Kulaksızoğlu, Ergenlik Psikolojisi, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2002, s.106; Helen Bee- Denise Boyd, Çocuk Gelişim Psikolojisi, (Çev. Okhan Gündüz), Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2009, s.490.

23 Sayın, Namaz, s.21; Şahsiyetle ilgili diğer tarifler için bkz.Hasan Mahmut Çamdibi, Şahsiyet Terbiyesi ve Gazali, Han Neşriyat, İstanbul 1983, s.27,28-32; Kulaksızoğlu, Ergenlik Psikolojisi, s.106; Jerry M. Burger, Kişilik, (Çev. İnan Deniz Erguvan Sarıoğlu), Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2006, s.22,40; Bee- Boyd, Çocuk Gelişim Psikolojisi, s.490; Doğan Cüceleoğlu, İnsan ve Davranışı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2015, s.404.

24 Aslıhan Sayın, Selçuk Aslan, “Duygudurum Bozuklukları ile Huy, Karakter ve Kişilik İlişkisi”, s.277.

25 Develioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, s.976; Parlatır, Osmanlı Türkçesi Sözlüğü, s.1553; Ayverdi, Misalli Büyük Türkçe Sözlük, III, 2937.

26 Ferit Develioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Aydın Kitabevi, 2009, s.654; İsmail Parlatır, Osmanlı Türkçesi Sözlüğü, Yargı Yayınevi, Ankara, 2012, s. 1101; Ayverdi, Misalli Büyük Türkçe Sözlük, II, 2115.

27 Bee- Boyd, Çocuk Gelişim Psikolojisi, s.500.

28 Develioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, s.386; Parlatır, Osmanlı Türkçesi Sözlüğü, Yargı Yayınevi, s. 657; Ayverdi, Misalli Büyük Türkçe Sözlük, II, 1324; Batar, “Huy Problemi”, s.18; Kulaksızoğlu, Ergenlik Psikolojisi, s.106.

29 Hisameddin Erdem, Osmanlıda Ahlak ve Bazı Ahlak Risaleleri, Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Konya, 2000, S.10, 44.

30 Çamdibi, Şahsiyet Terbiyesi, s.30

31 Çamdibi, Şahsiyet Terbiyesi, s.31

Seciye dilimize Arapçadan geçmiş olup tabiat, huy, karakter, yaratılış, meşreb anlamlarına gelmekte olup³² karakterle eş anlamda kullanılır.³³

Bazı bilim adamları kişilik/şahsiyet ve karakter kavramlarını eş anlamda kullansa da genel olarak kişiliğin karakteri de kapsayan bir terim olduğu kabul edilmektedir. Çünkü Kişilik/şahsiyet denildiğinde insanın bütün varlığı akla gelirken karakter bu anlamda kullanılmaz. Karakterin daha çok ahlaki yanı ifade etmesi kişilikten ayrılan en belirgin farkıdır.³⁴ Bazı araştırmacılar ise kişilik, karakter ve huy kavramları arasındaki farkı şöyle ifade etmektedir. Huy kalıtımla geçer ve çok az değişir. Karakter ise dış faktörlerin etkisiyle öğrenilip geliştirilebilir ve zamanla değişebilir. Huyla karakterin bileşiminden de kişilik oluşur.³⁵ Nurettin Topçu'ya göre karakter huyu kapsar, huy karakteri oluşturan temel unsurlardandır.³⁶

Sonuç olarak karakter, kişilik, mizaç ve huy kavramlarının halk dilinde çoğu zaman eş anlamlı kullanıldığını, kavramlar arasındaki anlamsal geçirgenliğinin tanımı oldukça zorlaştırdığını, bilim dünyasında ise kavramlar arasında net bir tanım yapılamadığını ve hangi tanımın daha kapsamlı hangisinin daha dar anlam-
lı veya eş anlamlı olduğu konularında ihtilaf edildiğini söyleyebiliriz.

B. Namaz

Namaz farsça bir kelime olup sözlükte eğilmek, kulluk, ibadet anlamlarına gelir. Namaz Arapça s-l-v kökünden türetilen salat kelimesiyle ifade edilmekte olup dua, istiğfâr, rahmet, övme, ta'zim etme gibi anlamlara gelir.³⁷ Bazı araştırmacılara göre “salat” kelimesi dua, yardım isteme gibi anlamlara gelirken İslam'la yeni bir terim anlam kazanmıştır. Ancak İslam'dan önceki anlamlarıyla tam olarak örtüşmemekle birlikte çok da farklı değildir. Duay'ı da içine alan daha kapsamlı bir anlamda kullanılmıştır.³⁸ Kur'ân'da namaz zikir ve tesbih kelimele-riyle de ifade edilmiştir.³⁹

32 Develioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, s.927; Parlatır, Osmanlı Türkçesi Sözlüğü, s.1472; Ayverdi, Misallı Büyük Türkçe Sözlük, III, 2738.

33 Kulaksızoğlu, Ergenlik Psikolojisi, s.106.

34 Çamdibi, Şahsiyet Terbiyesi, s.29,30; Sayın, Namaz, s.22; Kulaksızoğlu, Ergenlik Psikolojisi, s.106; Kaymakcan- Meydan, “Ahlaki Karakter ve Eğitimi”, s.4.

35 Aslıhan Sayın, Selçuk Aslan, “Duygudurum Bozuklukları ile Huy, Karakter ve Kişilik İlişkisi”, s.277.

36 Yusuf Batar, “Eğitimin İmkânı ve Sınırlılıkları Açısından Huy Problemi”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2009, S. 27, s.

37 İbn Manzûr, Lisanu'l-Arab, s.2490 ; Peker, Namaz Psikolojisi, s.16.

38 Hüseyin Certel, “Psikolojik Bir Yaklaşımla Sözlü ve Fiili Şart ve Rükunlarıyla N - maz”, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Dergisi, S.13, 1997, s.330.

39 Ankebut: 29/45; Cuma: 62/9; Taha: 20/130; Rum: 30/17,18.

Fıkıh ıstılahında namaz tekbirle başlayıp selamla biten belli hareket ve sözlerden oluşan ibadettir.⁴⁰

Konumuzla alakalı olarak Abdurrahman Kasapoğlu'nun namazın kelime anlamıyla karakter arasında yaptığı tespitlere olduğu gibi yer vermek istiyoruz.

“S-l-v” kökünden gelen kelimelerin ifade ettiği bazı anlamları, namazla şu şekilde ilişkilendirebiliriz. Üzerinde bazı bitkilerin öğütüldüğü taş anlamına gelen “es-salâye” kelimesinin anlamından hareketle, namazda da müminin kişiliğinin şekillendirildiği, belli bir amaca yönelik hale getirildiği mukayesesi yapılabilir. Yine bu kelime çiğ etin kızartılması, manasını ifade eder. Namaz ibadeti de, insanın doğuştan getirdiği temel eğilim ve içgüdülerin ilâhî değerler doğrultusunda gelişmesine, olgunlaşmasına katkıda bulunur.

“S-l-v”, kökünden av için kurulan tuzak anlamı da çıkartılır. İnsan namaz vasıtasıyla kendi kişilik gelişimine fayda sağlayacak fırsat ve koşulları yakalama imkânı bulur.

376

“Namaz, Arapça’da “sılı” kökünden gelir. O da, ateş demektir. Yamuk bir tahta düzeltilmek istendiği zaman, ateşle düzeltilir. Kulda da, kötülüğü emreden nefsinin varlığından dolayı bozukluklar ve kusurlar bulunmaktadır..... İnsan da, Allah’ın nuranî ateşlerine maruz kalır ve O’nun isimleri ile bütünleşirse; kendi kusurları yok olur ve öz benliğini-ilahî özünü keşfeder.”⁴¹

II. NAMAZIN KARAKTERİ ETKİLEYEBİLMESİNİN ŞARTLARI

Karakterin değişip değişmeyeceği konusundaki tartışmaya girmeden bilim adamlarının büyük bir çoğunluğu ahlakın değişebileceği görüşünden hareketle namazın insan karakterini değiştirmesinin şartlarından bahsetmek istiyoruz.

İnsan kompleks bir yapıdan oluşur. Kalıtsal etkenlerin yanı sıra sosyal çevre, tabiat hatta iklim bile insanı etkiler. Din de insanın karakterini etkileyen önemli faktörlerdendir. Ancak dini emir ve yasaklar arasından bazıları karakter bakımından daha belirleyicidir. Namaz insanı olumsuz kişilik özelliklerinden uzaklaştırıp olumlu kişilik özelliklerine yöneltir.⁴² Namazın alıkoyduğu “fahşa” sağduyu sahiplerince çirkin görülen her türlü söz ve davranışlardır.⁴³ Münker ise aklen ya da şer’an kötü görülen veya haramlığı konusunda bütün müçtehitlerin ittifak ettiği kötü, haram ve günah olarak bildirilen davranışlardır.⁴⁴

40 Mehmet Erdoğan, Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2005, s.492

41 Kasapoğlu, Kişilik Gelişimi Açısından “Namaz”, s. 14,15.

42 Peker, Namaz Psikolojisi, s.77.

43 Erdoğan, Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü, s.134.

44 Erdoğan, Hukuk Terimleri, s.423; İsmail Karagöz(Yay. Haz.), Dini Kavramlar Sözlüğü, DİB Yayınları, Ankara, 2015,s.496

Vahiy döneminde gerek ferdi gerekse içtimai değişimde namazın rolü somut olarak görülmüştür. Çünkü cahiliye dönemi insanlarından asrı saadeti oluşturan bir topluluk oluşturulmasında Allah’a imandan sonra namazın önemi büyüktür. İçki içen, zina eden, haksızlık yapan, kız çocuklarını diri toprağa gömen, faiz yiyen insanlardan sonraki nesile örnek teşkil eden faziletli bir toplum oluşmasında namaz en etkili ibadetlerdendir. Hadislerde⁴⁵ yedi yaşına gelen çocuğa namazın emredilmesi karakter gelişiminde ne kadar etkili olduğuna işaret etmektedir. Ayrıca gelişim psikologlarının çocukluk döneminin şahsiyet, kişilik ve karakter gelişimindeki önemiyle örtüşmektedir.⁴⁶

Yedi yaşında namaz kılmayla başlayan bir Müslüman ölünceye kadar namazla sorumludur. O zaman Müslümanlar günde en az beş defa ölünceye kadar hayat boyu süren bir karakter eğitime tutulur. Hayat boyu oluşu başlarda karakter oluşturmaya yönelik iken daha sonraları güçlendirmeye ve korumaya yöneliktir. Nefis, şeytan ve dünyevi arzuların Müslüman şahsın karakterini bozmasını engellemek maksadıyla insanın sürekli namaz yoluyla rabbiyle iletişim kurması emredilmiştir.

377

İslam bilginlerinin namazın karakteri değiştirip değiştirmeyeceği, değiştirtiyorsa nasıl olması gerektiği konusundaki görüşlerine çeşitli İslami ilimlerde rastlamaktayız.

Dini duygu, düşünce ve namazın ruhu denilince günümüzde akla psikoloji gelse de İslami ilimler arasında tasavvuf öne çıkar. Çünkü mutasavvıfların namazın insan ruhundaki yansımaları ve anlamıyla ilgili psikolojik tahliller yaptıklarını görüyoruz. Diğer taraftan fukaha namazı usulden ele alarak sahih olmasının şartlarını belirlemiştir. Namaz konusunda Tasavvuf ve Fıkıh daha temayüz etse de Tefsir ve Hadis ilimlerinde de namaz ele alınmıştır.

Namaz kılanlarda karakterin neden değişmediği, namazın kişiliğin oluşmasında niçin etkisiz kaldığı önemli bir sorun olarak karşımızdadır. Burada cevabı aranması gereken en önemli soru hangi vasıftaki namazın karakter değiştirmedir. Çünkü Müslüman bireylerin en büyük ikilemelerinden biri de namazla kötü huyları birleştirmeleridir. Bu nedenle “*Namaz kılıyor ama karaktersiz, namaz kılıyor ama günah işliyor, namaz kılıyor da ne oluyor? Namaz kılanlar bunlar ya-kışır mı? Namaz kılanla kılmayan arasında karakter bakımından fark yok hatta namaz kılan bazı insanlar namaz kılmayandan karakter olarak daha bozuk*” gibi ifadeler toplumumuzda her kesim tarafından dillendirilmektedir.

45 Ebu Davud, Salat, 26.

46 Sayın, Namaz, s.26.

Öncelikle namazın karakteri neden değiştiremediği tespit edilmelidir. Sorunun namazda mı, namaz kılanda mı yoksa namazın nasıl kılındığında mı olduğu belirlenmelidir. Sorunun namazdan kaynaklandığını söylemek ayetle tamamen çelişmektedir. Bu durumda sorunun kaynağı namaz kılan kişi de ve namazın nasıl kılındığında aranmalıdır. Başka bir ifadeyle ayet ve hadiste beş vakit kılınması istenilen namazla kılınan namaz aynı mıdır sorusunun cevabı bulunmalıdır.

Karakterin değişmesi mümkün olmasaydı Kuran ve hadislerde insan karakterinin güzelleşmesi için emir ve yasaklar olmazdı. Bu kabulden hareketle gerek tasavvuf ve fıkıh gerekse hadis ve tefsir araştırmaları dikkate alındığında namazın karakteri değiştirebilmesinin aşağıdaki şartlara bağlı olduğu görülür.

i. Ezanla başlayıp iftitahtekbirine kadar devam eden namaza hazırlık süreci iyi değerlendirilmelidir. Bu süreçte gerek ezanla gerekse abdestle hem beden hem de zihnen namaza hazırlanmak gerekir.⁴⁷ Hazırlık süreci namazda huşu, yoğunlaşma, konsantrasyon ve odaklanmanın sağlanması için önemlidir. İlginin namazda toplanması engelleyecek her şeyden uzaklaşılmalıdır.⁴⁸ Bu nedenle bedensel hazırlık sürecinde zihni meşgul edecek açlık ve tuvalet gibi ihtiyaçların karşılanması gerekir.⁴⁹ Aslında bu uyarıyı hadislerde de görüyoruz. Peygamberimiz namaz vakti girmesine rağmen yemek hazır ise önce yemek yenmesini istemiştir.⁵⁰

Abdest hem maddi hem de manevi kirlerden arınmaktır. Abdestle beden temizliği yapılmakla birlikte ruh temizliği ve uzuvlarla işlenen günahlardan arınma da sağlanmaktadır.⁵¹ Bu durum hadiste şöyle ifade edilmiştir. “*Kul abdest alıp yüzünü yıkadığında gözleriyle baktığı bütün günahlar suyla yüzünden ayrılır. Kollarını yıkadığında onlarla işlediği günahlar kollarından gider. Ayaklarında da böyledir. Böylece kul günahlarından tamamen arınmış olur.*”⁵² Abdestle ruh ve beden temizlenirken zihin ve kalp de dünyevi meşguliyetlerden arındırılmalıdır.⁵³

Hz. Peygamberin öfkeli kişiye abdest almasını söylemesi abdestin sadece belli uzuvların yıkanmasından ibaret olmadığını göstermesi bakımından önemlidir.⁵⁴ Bu nedenle bazı mutasavvıflar hadesten tahareti Allah’ı eşyadan münezzehten gör-

47 Nedvi, Dört Rükun, s.65.

48 Türabi, Namaz, s.62.

49 Türabi, Namaz, s.62; Certel, “Mekki’de namazın Psikolojisi”, s.130; Peker, Namaz Psikolojisi, s.29.

50 Buhari, Ezan, 42; Müslim, Mesacid, 16.

51 Abdülkerim el-Kuşeyri, Letâifu’l-İşârât, Daru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut, 1971, I, 251; Türabi, Namaz, s.84.

52 Müslim, Taharet, 11.

53 Certel, “Mekki’de Namazın Psikolojisi”, s. 130.

54 Peker, Namaz Psikolojisi, s.26.

mek, bedeni nefsin arzularından arındırma, bütün organları Allah rızasına uygun hareket ettirme, ellerin yıkanmasını heva ve hevesten kurtulma, yüzlerin yıkanmasını gaflet uykusundan uyanma, başı meshetmeyi Allah aşkıyla yanma, ayakları yıkamayla yasaklanan yerlere gitmeme, dünyanın zinetlerine yürümeme, ağza su almayı haram lokma ve boş sözlerden uzak durma, burna su vermeyi haram kokulardan uzak durma, rahmanın kokusuna ulaşma, kulakları meshetmeyi haram sözlerden sakınma olarak yorumlamıştır.⁵⁵

Ezan ve abdestle başlayan hazırlanma süreci tesettür ve kıbleye yönelmeyle devam eder, iftitah tekberiyle tamamlıyor.⁵⁶ Tesettür, batini yorumla haya ile de ilişkilendirilmiştir.⁵⁷ Başka bir ifadeyle bedenî tesettür kıyafet manevî tesettür ise takva olarak yorumlanmıştır. Takva ile günah ve tesettür arasındaki ilişki Hz. Adem ile Havva'nın yasaklanan meyveden yemesiyle avret mahallerinin açılması⁵⁸ da görülmektedir.⁵⁹

ii. *Namazın karakter üzerinde etkili olabilmesi için dinen sahih/geçerli olması gerekir.* Namazın sahih olması ayet ile hadislerde belirtilen ve fakihler tarafından sistemleştirilen kurallara göre kılınmasına bağlıdır.

Namazın kendi içinde bir disiplini vardır. Örneğin farzlarından biri eksik olan namaz geçersizdir. Yani hukuki ifadeyle namaz usulden veya esastan reddedilir. Ancak namaz sadece kıyam, kıraat gibi bedensel ve sözel farzlar yapılarak sahih olmaz. Çünkü ibadetlerdeki maksat sadece ritüeller değildir. Namazın biri zahiri/şeklen görünen diğeri ise batınî/manevi olmak üzere iki tarafı söz konudur. Buna namazın maddi ve manevi yanı veya bedensel ve ruhsal yanı da denilebilir. Başka bir ifadeyle namazın bir beden dili bir de ruh dili vardır. Beden dili daha çok simgesel ve sembolik olarak tezahür eder.⁶⁰ Ruh dili ise daha çok manevi özelliğini yansıtır. Zahiri tarafını Hz. Peygamber “*namaz benden gördüğünüz gibi kılın*”⁶¹ diyerek göstermiştir. Fukaha ise bunları namazın rükünleri, farzları, vacipleri, sünnetleri şeklinde sistemleştirmiştir.

55 Ebü's-Senâ Şehâbeddîn Mahmûd b. Abdullâh b. Mahmûd Alusî, *Ruhü'l-Meanî fî Tefsiri'l-Kur'ânî'l-Azim ve's-Seb'i'l-Mesani*, Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabi, Beyrut, ty., VI, 90,92; Pierre Lory, *Kaşâniye Göre Kur'an'ın Tasavvufi Tefsiri*, (Çev.Sadık Kılıç), İnsan Yayınları, İstanbul, 2001, s.105; Hamdi Kızıler, “Cahidi Ahmet Efendinin “Abdest, Namaz ve Hac” ibadetlerine Dair Bazı Batını Yorumları”, *Tasavvuf: İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi*, S.17, 2006, s.154-156.

56 Certel, “Rükunlarıyla Namaz”, s.334-336.

57 Gazali, *İhya*, s.196; Ali Fahri Doğan, “Tasavvuf Ehlinin Namaz Hakkındaki Görüşleri ve İki Örnek”, s.78; Kızıler, “Cahidi Ahmet Efendi”, s.156.

58 Araf: 7/26,27.

59 Tûrabi, *Namaz*, s.85.

60 Certel, “Mekki'de Namazın Psikolojisi”, s.135.

61 Buhari, *Ezan*, 18.

Bedensel farzlar Allah’a tam olarak yönelmeyi ve huşuyu sağlamak için emredilmiştir. Bu durumda ibadetlerin maddi ya da sembolik şekillerinin manevi yanıyla sıkı bir ilişkisi olduğunu söyleyebiliriz. Son dönem din sosyologlarından bazıları ibadetlerin zahiri yanlarıyla batını yanlarındaki ilişkiyi şekillerin taşıyıcı, aracı rol üstlenmesi olarak açıklamıştır.⁶²

İbadetlerin zahiri yanıyla fıkıh, batını yanıyla da tasavvuf ilgilenir. Bu nedenle tasavvuf “fıkıh batın” olarak da tanımlanmıştır. Zahiri ahkamı yapıp batını ahkamı ihmal edilen namaz karakter üzerinde etkili olamaz.⁶³ Namazın fıkhi şartları yanında batını şartları da yerine getirilmelidir.⁶⁴ Kıyam, rüku ve secde gibi zahiri itaatin yanında huşu ve tazim gibi batını itaat de olmalıdır. Zahir ile batın bütünlüğü sağlanmalıdır. İkisi beraber olmadıkça namaz karakter değişiminde etkili olamaz.⁶⁵ Hem zahiri ve batını şartlar sağlanan namaz kişinin söz, fiil ve davranışlarında etkili olur.⁶⁶ İnsana iyi kişilik kazandırır, kötü kişilik özelliklerinden uzak tutar.⁶⁷ Sağlam karakterli bireyler olarak yetişmelerini sağlar.

iii. Namazın karakter üzerinde etkili olması için bedensel ve zihinsel birliktelik sağlanmalıdır. Namazın ruhunu yakalayabilmek için zihnin huzurlu olması gerekir. Bu da zihni meşgul edecek görsel ve işitsel unsurları bertaraf etmekle mümkün olur.⁶⁸ Namazın bedensel unsurları zihinsel yoğunlaşmaya katkı sağlar.⁶⁹ Her ikisi birlikte olduğunda “sürekli motivasyon” ve “bilinç devamlılığı” sağlanır.⁷⁰ Tam konsantrasyon ve odaklanma kazanılır.⁷¹ Aslında niyetle zihinsel olarak namaza odaklanma emredilmektedir.⁷² Namazda kibleye yönelmenin farz olması da hem beden hem de zihnen konsantrasyonun sağlanmasıya yöneliktir.⁷³ Kabeye yönelme karakterin neye göre şekilleneceğini göstermesi bakımından önemlidir. Kibleye yönelme ve namaz niyetinde olduğu gibi iftitah tekbirinde de zihnen, kalben ve beden masivayı terk ederek odaklanma söz

62 Joachim Wach, Din Sosyolojisi, (Çev. Ünver Günay), M.Ü.İ.F.V. Yayınları, İstanbul, 1995, s. 52.

63 Gazali, İhya, s.191; Ali Fahri Doğan, “Tasavvuf Ehlinin Namaz Hakkındaki Görüşleri ve İki Örnek”, Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C.1 S.1, 2013, s.78.

64 Gazali, İhya, 191; Ali Fahri Doğan, “Tasavvuf Ehlinin Namaz Hakkındaki Görüşleri”, s.78.

65 Nedvi, Dört Rükun, s.38,39; Ali Fahri Doğan, “Tasavvuf Ehlinin Namaz Hakkındaki Görüşleri ve İki Örnek”, s. 82.

66 Nedvi, Dört Rükun, s.67.

67 Kasapoğlu, Namaz-Oruç Psikolojisi, s.158.

68 Türabi, Namaz, s.65,66.

69 Peker, Namaz Psikolojisi, s.30.

70 Kasapoğlu, “Kişilik Gelişimi Açısından Namaz”, s.24.

71 Certel, “Mekki de Namazın Psikolojisi”, Süleyman Demirel Üniversitesi. İlahiyat Fakültesi Dergisi, S.6, 1999, s.129.

72 Peker, Namaz Psikolojisi, s.27.

73 Türabi, Namaz, s.52; Nedvi, Dört Rükun, s.43

konusudur.⁷⁴ Nitekim bazı mutasavvıflar iftitah tekbirini masıvayı arkaya atıp gönlün tam anlamıyla Allah’a yönelmesi olarak yorumlamıştır.⁷⁵

“*Sarhoş olduğunuz zaman namaza yaklaşmayın*”⁷⁶ ayetindeki sarhoşluğu bazı mutasavvıflar zihnî meşguliyet olarak yorumlamıştır. Buradan dünyevi güzelliklerin akli başından alması kastedilmiştir.⁷⁷ Namazda zihinsel meşguliyetin olmaması hadiste şöyle belirtiliyor: “*kim benim bu abdestim gibi abdest alır sonra zihnine hiçbir şey getirmeden namaz kılsa o kimsenin geçmiş günahları bağışlanır.*”⁷⁸

Edan, abdest ve niyetle zihinsel olarak namaza hazırlanılır. Namazdaki bedensel hareketler de zihinsel odaklanmaya katkı sağlar. Çünkü namazın karakter üzerinde etkili olması için zihinde başka meşguliyetlerin olmaması, dünyevi duygu ve düşüncelerden arındırılması gerekir.⁷⁹

Namaz kılınacak yerin yazı, resim ve süs gibi harici unsurlardan arındırılması da zihinsel odaklanmayı ve konsantrasyonu sağlamaya yöneliktir.

Dil alışıla geldiği sözleri tekrarlıyor, beden istem dışı bazı hareketleri yapıyor ve zihin başka şeyle meşgul oluyorsa tam bir idrak ve ona bağlı duygusal yoğunluk oluşmayacağından karakter değişikliği olmaz.

iv. Namazın karakter üzerinde etkili olabilmesi için namazın niçin kılındığının, bedensel hareketlerin ne manaya geldiğinin ve namazda neler söylendiğini anlaşılması gerekir. “*Ne dediğinizi anlayıncaya kadar namaza yaklaşmayın*”⁸⁰ buyruğu namazın akıl ve idrakle ne kadar ilişkili olduğunu göstermektedir.⁸¹ O halde namazın tam bir idrakle kılınması esastır.⁸²

Yukarıda ifade ettiğimiz zihinsel arınma ancak okunanların düşünülmesi ve idrak edilmesi ile sağlanır. Çünkü okunanların ve bedensel hareketlerin anlaşılabilmesi zihinsel dağınıklığa neden olur.

İdrak seviyesi insandan insana göre değiştiği gibi aynı insanda zaman zaman farklı seviyelerde de olabilir. Kur’ân’da bu durum namazdan gafil olanlar⁸³ ve

74 Peker, Namaz Psikolojisi, s.28; Ayduz, Namazı Anlayarak Kılmak, s.38; Certel, “Rükunlarıyla Namaz”, s.338.

75 Kızıler, “Cahidi Ahmet Efendi”, s.156.

76 Nisa:4/43.

77 Kuşeyri, Letâifu’l-İşârât, I, 208; Certel, “Mekki de Namazın Psikolojisi”, s.132.

78 Buhari, Vudu’, 4; Müslim, Taharet 5.

79 Gazali, İhya, s.178.

80 Nisa:4/43

81 Tûrabi, Namaz, s.63.

82 Certel, “Mekki de Namazın Psikolojisi”, s.129, 132.

83 Maun:107/ 4-7.

namazlarında huşu içinde olanlar⁸⁴ şeklinde ifade edilmiştir.⁸⁵ Hadiste ise “*Kimilerine kıldıkları namazın ancak onda biri sevap olarak yazılır. Kimilerine dokuzda biri, sekizde biri, yedide biri, altıda biri, beşte biri, dörde biri, üçte biri yahut yarısı yazılır*”⁸⁶ olarak ifade edilmektedir. Gaflet ve cehaletle kılınan namazla anlayarak kılınan namaz karaktere etkisi bakımından bir değildir.

Peygamberin namazıyla diğer inananların namazı derece bakımından farklıdır. Avamın namazıyla arifin namazı aynı etkiye sahip değildir.

Namazda okunanların idraki huşunun sağlanmasına da katkı sağlar.⁸⁷ Okunanlar zihnen anlamlandırıldığında namaz bir mana ifade eder. Aksi halde namazda huşu sağlanamaz.

Bilinçsizce kılınan ve alışkanlık düzeyinde kalan namaz karakter gelişiminde etkili olamaz. Ahlaki kazanımları koruyamaz. İnsanın kötülük yapmasını engelleyemez. Şeklen namaz kılan insanların gayrı ahlaki davranışlarda bulunmasının bir sebebi de namazın geleneksel davranış biçiminden etkin hale dönüşmemesidir.

382

v. *Namazın karakter üzerinde etkili olabilmesinin en önemli şartlarından biri de huşudur.*

Kur’ân’da “*Onlar namazlarında huşû içindedirler*”⁸⁸ buyurularak Müslümanın namazının niteliği belirtilmiştir. *Huşû* sözlükte “başı öne eğmek, gönülden yalvarmak, alçak gönüllü olmak, mütevazı ve itaatkar davranmak, sessiz ve sakin durmak, tevazu ile hakka boyun eğmek; yumuşaklık, kolaylık” gibi anlamlara gelip çoğu zaman insanın vücut organları üzerinde gözüken duruşu ifade eder.

Hudû’ (itaat, boyun eğme) da aynı manaya gelmekle birlikte, bu kelime daha çok bedenle gösterilen saygı ve boyun eğmeyi, huşû ise, bu nevi hareketlerle dışa yansıyan kalpteki sükûnet ve tevâzu halini ifade eder.⁸⁹

Namazın etkili olabilmesinin temel unsurlarından biri de huşudur.⁹⁰ Namazda huşu tadili erkana riayet, zihinsel odaklanma ve kıraatin idraki ile sağlanır.

84 Müminun:23/1-2.

85 Nedvi, Dört Rükun, s.105.

86 Ebu Davud, Salat,128.

87 Yıldız, Namaz, s.153; Abdurrahman Kasapoğlu, Namaz-Oruç Psikolojisi, Çıra Akademi Yayınları, İstanbul 2016, s.124.

88 Müminun:23/2.

89 Ebü’l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî İbn Manzur, Lisanu’l-Arab, Daru’l-Mağrife, ty., s.1165-1187; Ebü’l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. Mufaddal Ragıb el-İsfahani, el-Müfredat fî Garibi’l-Kur’ân, Daru’l-Mağrife, Beyrut, ty., 148.

90 Şah Veliyyullah ed-Dihlevî, İslâm Düşünce Rehberi Huccetullahi’l-Bâliğa, (Çev. Mehmet Erdoğan), İmaj A.Ş., İstanbul, s.30.

⁹¹ Amelin zahirine uygun psikolojik durumla tamamlanır.⁹² Çünkü huşu nama - da ruhsal, psikolojik, zihinsel ve bedensel odaklanmadır.⁹³ Mutasavvıflara göre huşunun yeri kalptir. ⁹⁴ Bu nedenle kalpte Allah ve onun sevgisi dışında bir şey olmamalıdır.⁹⁵

Huşuyla yapılmayan ve takva esaslarını içermeyen ibadet Allah’a ulaşmaz.⁹⁶ Bizden istenen de namazı huşu ile kılmamızdır.⁹⁷ Bu özellik, hadiste ihsan⁹⁸ olarak ifade edilmiştir.⁹⁹ Namaz huşu ile kılındığında etkili olur. Huşusuz namaz insanı kötülüklerden alıkoymadığı gibi sadece Allah’tan uzaklaştırır.¹⁰⁰

vi. Namazın müminin karakterini oluşturmaya için devamlı kılınması gerekir. Kur’an’da “onlar namazlarına devam ederler”¹⁰¹ buyurularak Müslümanların namazı terk etmemeleri istenmiştir. Çünkü namazın birey ve toplum üzerinde etkisinin görülebilmesi devamlı kılınmasına bağlıdır. Bu nedenle su yoksa teyemmüm alınması, ayakta kılınmıyorsa oturarak veya yan üzerine yatarak kılınması, savaşta ve seferde terk edilmemesi emredilmiştir. Buna rağmen namaza devamlılık bakımından Müslümanlar tamamen terk edenler Ramazan ayı gibi dönemsel olarak veya ihtiyaç halinde kılanlar gibi farklı gruplarda sınıflandırılabilir.

383

Namazın terk edilmesiyle Müslüman birey ve toplumun karakteri arasındaki sıkı bir ilişki bulunmaktadır. Namazın terk edilmesi ferdi, ailevi ve içtimai hayatın tamamını etkileyen önemli sonuçlara sebep olur. Örneğin namazın terk edilmesi bireysel ve toplumsal Müslüman kimliğinin kaybedebilmesine neden olur.¹⁰² Namazlarını devam etmeyen Müslümanlar kiblelerini unuttur. Dolayısıyla pusulasını kaybeder. Böylece istikametlerini ve değerlerini yitirir. Namaz haricinde başka unsurlar karakteri şekillendirir. Sonuç olarak gerek bireysel gerekse toplumsal düzeyde ahlaki bozulmalar başlar.

91 Yıldız, Namaz, s.151,152; Esmâ Sayın, “Tasavvuf Klasikleri Açısından Namaza psikolojik Bakış”, Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C.2,S.2, 2012, ss. 43-58, s.43.

92 Türebî, Namaz, s.79.

93 Sayın, “Tasavvuf Klasikleri Açısından Namaza Psikolojik Bakış”, s.46.

94 Gazali, İhya, s.188; Yıldız, Namaz, s.152; Ali Fahri Doğan, “Tasavvuf Ehlinin Namaz Hakkındaki Görüşleri ve İki Örnek”, s.77.

95 Gazali, İhya, s.188; Ali Fahri Doğan, “TasavvufEhlininNamaz Hakkındaki Görüşleri ve İki Örnek”, s.79.

96 Hacc: 22/36,37; Müminun: 23/1,2.

97 Müminun: 23/1,2

98 Buhari, İman, 37; Müslim, İman, 1.

99 Nedvi, Dört Rükun, s.108.

100 Gazali, İhya, s.178; Cavit Sunar , “Namazdan Maksat Nedir?”, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1965, C.XIII, ss. 31-38.

101 Müminun: 23/9; En’âm:6/92; Meâric: 70/34.

102 Türebî, Namaz, s.128,129.

Namazın devamlı kılınmaması gaflet ve duyarsızlığa neden olur. İlahi rehberlikten uzaklaşan gerek birey gerekse toplum ilk olarak namazı terk eder.¹⁰³ Namazı terk etmek kişiye Allah'ı ve ahreti unutturur.¹⁰⁴ Allah'ı unutan şehvetine uyar. Şehvetine uyan kişi ise her türlü ahlaksızlığı yapar. Böylece zamanla hem bireysel hem de toplumsal bozulma veya değişme başlar. Namazın terk edilmesinin bu değişime sebep oluşu Kur'an'da şöyle ifade edilmektedir: *“İşte bunlar, Âdem'in ve Nûh ile beraber (gemiye) bindirdiklerimizin soyundan, İbrahim'in, Yakub'un ve doğru yola iletip seçtiklerimizin soyundan kendilerine nimet verdiğimiz nebîlerdir. Kendilerine Rahmân'ın âyetleri okunduğu zaman ağlayarak secdeye kapanırlardı. Nihayet onların peşinden öyle bir nesil geldi ki, bunlar namazı bıraktılar; nefislerinin arzularına uydular.”*¹⁰⁵

III. NAMAZ KARAKTERİ NASIL DEĞİŞTİRİR?

Genel olarak ibadetlerin insanları şekillendirdiğinden¹⁰⁶ hareket edilirse namazda sürekliliğin ve sıklığın anlamı daha iyi anlaşılır. Bu durumda namazla hayat boyu karakter eğitimi verilir. Çünkü ahlaki olgunluk zamanla ve eğitim devamlı olduğu sürece kazanılır.¹⁰⁷ Şu halde Şâri'nin Müslüman bireylere karakter kazandırma ve kimliğini oluşturmada en kuvvetli argümanı da namazdır. Namaz karakteri inşa eden, yapılandıran, koruyan ve kontrol eden, karakter gelişimini hızlandıran nitelikte bir ibadettir.¹⁰⁸ Bu nedenle gerek zahiri gerekse batını şartları tam olarak yerine getirerek namaz kılan kişiyle kılmayan arasında karakter farkı oluşur.

*“Kitap'tan sana vahyolunanı oku; namaz kıl; muhakkak ki namaz hayasızlıktan ve fenalıktan alıkor; Allah'ı anmak en büyük şeydir. Allah Yaptıklarınızı bilir.”*¹⁰⁹ ayetinden namazın Müslüman şahsiyetin oluşmasında önemli payı olduğu açık olarak anlaşılmaktadır. Namazın kötülüklerden engelleyici fonksiyonunun yanında ayetin Allah'ın bütün yaptıklarımızı bildiğiyle bitirilmesi namazın karakter üzerindeki etkisini göstermesi bakımından dikkat çekicidir.¹¹⁰

Zamahşeri meşhur eseri Keşşaf'ta namazın insanı günün birinde kötülüklerden alıkoyacağını gündüz namaz kılıp gece hırsızlık yaptığı söylenen Ensar'dan

103 Kasapoğlu, Namaz-Oruç Psikolojisi, s.181.

104 Tûrabi, Namaz, s.89.

105 Meryem: 19/58-59.

106 Kasapoğlu, “Kişilik Gelişimi Açısından Namaz”, s.12.

107 Nedvi, Dört Rükun, s.52; Kasapoğlu, Namaz-Oruç Psikolojisi, s.147; Yusuf Bahri Gündoğdu, “Mescidlerin Ayrılmaz Bir Unsuru Olarak Eğitim”, The Journal of Academic Social Science Studies, Sayı, 45, Spring III, 2016, s.323.

108 Sayın, Namaz, s.28.

109 Ankebut: 29/45.

110 Kasapoğlu, Namaz-Oruç Psikolojisi, s.154.

bir gençle ilgili olarak Hz Peygamberin “Namazı onu ahlaksızlıktan alıkoyacaktır” sözüyle açıklamaktadır. Rivayette o gencin sonunda tevbe ettiği ifade edilmektedir.¹¹¹

Namazın karakter değişimini nasıl gerçekleştirdiği konusundaki değerlendirmeleri şu şekilde sıralamak mümkündür.

1. Namaz insanın sürekli kendi muhasebesini yapmasını sağlar. Hüseyin Peker buna “*kendini kritik etme*”¹¹², kadim ulema ise “*nefis muhasebesi*” demiştir. Yani namaz sıklığı ve sürekliliği ile Allah’ı ve ahireti hatırlatır. Onun istediği ahlaki değerlere göre yaşamaya yönlendirir. Böylece Allah’ın istekleriyle kendi yaptıklarını kritik eden insan daha iyi davranmaya gayret eder.¹¹³ Bu şekilde “*insanı kontrol mekanizmasına dönüşen namaz*” ilahi değerlere göre davranma bilincini canlı tutarak “*farkındalık*” oluşturur. Bu farkındalık süreklilik kazanarak kişiliğin ve karakterin gelişimine katkı sağlar. Kötülükleri kerih göstererek zamanla karaktere dönüşür.¹¹⁴ Böylece insanı kötülüklerden alıkoyar.¹¹⁵

Namaz gaybe imanı kuvvetlendirir. Böylece hesap vereceği duygusunu sürekli hatırdı tutar.¹¹⁶ Takva duygusunu geliştirir, sekülerleşmeyi engeller. Korku, istihare, yağmur, husuf, kûsuf ve hacet namazı gibi çeşitleriyle nefsin dünyevi istek ve korkularına kalkan olur.¹¹⁷

Bilinçli şekilde kılınan namaz insanın vicdanının sesi olur. Vicdana hakim olan namaz ahlaksızlıklardan rahatsız olur. Bu rahatsızlık insanı kötülük yapmaktan alıkoyar. Ayette de belirtilen fonksiyonu/ kötülükten alıkoyma böylece gerçekleşir.¹¹⁸

2. Namazda karakter eğitiminin en önemli kısmını kıraat oluşturur. Çünkü örnek olay ve şahsiyetlere yer verilerek bireye kazandırılmak istenen cesaret, yardımseverlik, cömertlik, sabırlı olma, kanaatkarlık, dürüstlük gibi iyi iyi kişilik örnekleri ve yalancılık, cimrilik, sabırsızlık, kanaatsizlik gibi uzak tutulmak istenen kötü kişilik örnekleri namazda kıraatle gösterilir. Akli muhakemeye değer analizi yapılarak ideal karakteri elde etmenin yolları öğretilir. Sonunda ise ceza veya ödül den bahsedilerek insanlar karakterli olmaya yönlendirilir.

111 Zemahşeri, el-Keşşaf IV, 552.

112 Peker, Namaz Psikolojisi, 63

113 Kasapoğlu, Namaz-Oruç Psikolojisi, s.148.

114 Kasapoğlu, Namaz-Oruç Psikolojisi, s.158.

115 Nedvi, Dört Rükun, s.62.

116 Türabi, Namaz, s.88,89; Nedvi, Dört Rükun, s.50.

117 Nedvi, Dört Rükun, s.97.

118 Peker, Namaz Psikolojisi, s.84.

3. Namazın rükünlerinin tekrarı ve günde beş defa kılınması namazdaki kıraat ve tesbihlerin tesirini artırır.¹¹⁹ Namazın ve rükunlarının tekrarlanması Allah ve resulüne itaat duygusunu geliştirir. İnsanın gaflete düşmesini engeller.¹²⁰ Samimiyetle namaz kılan insan hayatını Allahın emir ve doğrultusunda yaşamak ister. Böylece namaz insanın düşünce ve davranışlarını etkiler.

IV. NAMAZLA KAZANILAN KARAKTER ÖRNEKLERİ

Namazın karakteri nasıl değiştirdiği ve bunu yapabilmesinin şartlarından bahsettikten sonra bu kısımda namazla kazanılan karakter örneklerine değinmek istiyoruz.

Dürüstlük ve güzel ahlak namazla bireye kazandırılan en önemli karakterdir. Aldatmama, sözünde durma, hile yapmama, yalan konuşmama, iftira atmama gibi ahlak kuralları namazla kazanılan dürüstlük özelliklerindendir.

Namazın dürüstlikle alakası “(Ey Muhammed!) Kitaptan sana vahyolunanı oku, namazı da dosdoğru kıl. Çünkü namaz, insanı hayâsızlıktan ve kötülükten alıkor.”¹²¹ ayetinde açık olarak belirtilmiştir. Ayrıca “Ey iman edenler! Birinizin ölümü yaklaştığı zaman, vasiyet sırasında aranızda şahitlik (edecek olanlar) sizden adaletli iki kişidir. Yahut; seferde olup da başınıza ölüm musibeti gelirse, sizin dışınızdan başka iki kişi şahitlik eder. Eğer şüphe ederseniz, onları namazdan sonra alı korsunuz da Allah adına, “Akraba da olsa, şahitliğimizi hiçbir karşılığa değiştirmeyiz. Allah için yaptığımız şahitliği gizlemeyiz. Gizlediğimiz takdirde, şüphesiz günahkârlardan oluruz” diye yemin ederler.”¹²² ayeti yalancı şahitlik yapma gibi kötü kişilik özelliklerinden insanı uzak tutması bakımından önemli bir örnektir.¹²³

Müminun suresinin ilk on ayetiyle Meâric suresinin yirmi üç ile otuz beşinci ayetlerinde namazın dürüstlüğü nasıl karaktere dönüştürdüğü görebiliriz. Her iki surede de Müslümanların devamlı ve huşuyla namaz kılmalarıyla fuhuştan uzak durma, iffetli yaşama, emanete ve ahitlere riayet etme, şahitliği doğru yapma, faydasız işlerden uzak durma ve zekat verme gibi konulara birlikte yer verilmiştir.¹²⁴ Dürüstlük ilkeleriyle namazın bir arada zikredilmesi karaktere etkisini göstermesi bakımından önemlidir.

Namaz sadece insanın kendisini değil toplumu da değiştiren bir ibadettir. Bu nedenle İnanmayanlar kendilerine en büyük tehdit edici unsurun sebebi olarak

119 Tûrabi, Namaz, s.77.

120 Nedvi, Dört Rükun, s.31.

121 Ankebut: 29/45.

122 Maide:5/106.

123 Kasapoğlu, Namaz-Oruç Psikolojisi, s.161.

124 Müminun: 23/1-9; Meâric: 70/23-34; Kasapoğlu, Namaz-Oruç Psikolojisi, s.160.

namazı görmüşlerdir.¹²⁵ Bu durum Kur’ân’da şu ayetle ifade edilmektedir. “*De-diler ki: Ey Şu’ayb! Babalarımızın taptığını, yahut mallarımız hakkında diledi-ğimizi yapmayı terk etmemizi sana namazın mı emrediyor. Oysa sen gerçekten yumuşak huylu ve aklı başında bir adamsın.*”¹²⁶ Kavmi Hz. Şuayb’ın teklif ettiği yaşam felsefesinin kaynağının namaz olduğu sonucuna varmıştır.¹²⁷

Namaz tevhid inancını karakter haline dönüştürür. Çünkü tevhidi en güzel vurgulayan ibadet namazdır. Rûku ve secde başta olmak üzere namazın hemen hemen bütün rükunları tevhid akidesini sağlamlaştırır.¹²⁸

“*Yalnız sana ibadet ederiz ve yalnız senden yardım bekleriz*”¹²⁹ ayetiyle her şeyin Allah’ın takdirinde olduğunu öğreten namaz tüm korku ve kaygılardan uzaklaştırarak¹³⁰ bireyin karakterini güçlendirir, karakter zafiyetlerini ortadan kaldırır. Böylece kişilik bozukluklarını engeller.¹³¹ Örneğin Hz. Peygamber canı bir şeye sıkıldığında ve kavmi ona eziyet ettiğinde namaz kılmıştır.¹³² Vahyin geldiği ilk yıllarda eziyet, işkence ve fitnelere karşı güçlü bir duruş sergilemesi için gece namazı emredilmiştir.¹³³ Bu yönüyle namaz Mekke döneminde müşrik-lerin işkence ve eziyetlerine karşı manevi destek olmuştur. Müslümanlar sayıca az olmalarına rağmen imanlarını haykırarak güçlünün önünde eğilmeyecek bir karaktere duruşa namazla sahip olmuşlardı. Aynı duruma firavunun eziyetleri-ne karşı Hz Musa ve kavminde de rastlıyoruz. Çünkü Allah onlara da evlerin-de namaz kılacak yerler yapmalarını ve namazı doğru kılmalarını emretmiştir.¹³⁴ Bunların tamamı namazın insan karakterini güçlendirici bir fonksiyonu olduğunu göstermektedir.¹³⁵

Namaz maddi ve manevi bir çok konuda insanı dengeler. Örneğin kibir ve tevazu arasındaki denge namazla kurulur. İftitah tekberiyle başlayıp rûku ve secdeyle bir taraftan aşamalı olarak üstünlük kompleksi kırılır. Diğer taraftan kıyam-la mahlukata boyun eğmeme öğretilir. Secdeyle tevazu karakter haline getirilir.

Kur’ân’da bir çok ayette¹³⁶ rızkın Allah’ın dilemesiyle genişletilip daraltıldı-ğının belirtilmesinin yanı sıra günde beş vakit namazla özellikle Cuma namazıyla

125 Kasapoğlu, “Kişilik Gelişimi Açısından Namaz”, s.31,32.

126 Hud: 11/87.

127 Razi, Mefatihü’l-Ğayb, XVIII, 45;

128 Tûrabi, Namaz, s.68.

129 Fatiha: 1/4-5

130 Tûrabi, Namaz, s.68; Sayın, “Tasavvuf Klasikleri Açısından Namaza Psikolojik Bakış”, s.45.

131 Sayın, “Tasavvuf Klasikleri Açısından Namaza Psikolojik Bakış”, s.50.

132 Tûrabi, Namaz, s.102.

133 Müzzemmil:73/1-5; Hicr:15/ 97-99; Taha:20/ 130.

134 Yunus: 10/83-87.

135 Tûrabi, Namaz, s.101; Nedvi, Dört Rükun, s.38.

136 Zümer: 39/52; Ankebut: 29/62; Ra’d:13/26; Nahl: 16/71.

mal kazanma hırsı dengelenir. Namazın kazanma hırsını dengelediği “*Gerçekten insan, pek hırslı (ve sabırsız) yaratılmıştır. Kendisine fenalık dokunduğunda sızlanır, feryat eder. Ona imkân verildiğinde ise pintileşir. Ancak namaz kılanlar müstesna. Onlar namazlarında devamlıdırlar.*”¹³⁷ ayetlerinde açık olarak belirtilmektedir.

Namaz sadece kibir ve tevazü duygularını ya da mal kazanma hırsını dengelemekle kalmaz. Cemaatle kılındığında sosyal ilişkilerimizi de dengeler. Topluma aidiyetlik bağını kuvvetlendirir. Toplumla kaynaşmayı sağlar. Allah ile iletişim kuran ve toplumla etkileşen insan yalnızlık duygusu ve psikolojik zararlarından korunur.¹³⁸

Namazın insanda inşa ettiği en önemli karakterlerden biri de kanaattir. Çünkü namaz dünya hayatın geçiciliğini, ahireti hatırlatır. Sahip olduklarını küçümsememeyi, şikayetçi olmamayı ve değerini bilmeyi öğretir. Bu da şükreden, hamd eden bir insan olmayı gerektirir..

Namaz itaat karakteri yerleştirir. Kıyam, rüku ve secde Allaha itaatin fenomenleridir. Namaz rüku, ve secdeleriyle Allah’a itaati temsil ederken özellikle cemaatle namazla imama uyma ve cemaatle uyumlu olma öğretilmektedir. Bu nedenle namaz rükunlarının imamdan önce yapılması sonuçları fukaha tarafından sistemleştirilmiştir.

Daha saatin icat edilmediği bir zamanda namaz müminlere belli vakitler halinde farz kılındığı belirtilerek¹³⁹ disiplin karakter haline getirilmiştir.¹⁴⁰ Çünkü beş vakit namaz her şeyden önce gündelik yaşamımızı disiplin altına alır. Cemaatle namazla toplum disiplin altına alınıyor, birlikte hareket etme bilinci yerleştiriliyor. Özellikle saf düzeni de disiplini ve ümmet birliğini temsil ediyor.¹⁴¹

Namazın vaktinde kılınması emredilerek bütün işlerin zamanında yapılması karakter haline getiriliyor.

Namaz insanda merhamet duygusunu geliştirir. Çünkü namazda insan Allah’ın kendisini affetmesini istemektedir. Allahtan bağışlanmayı isteyen insan diğer canlılara karşı merhametli olur, hataları affeder. Merhamet duygusu zamanla karaktere dönüşür.

137 Meâric: 70/19-23.

138 Peker, Namaz Psikolojisi, s.89.

139 Nisa: 4/103.

140 Daryal, “Namazın Psikolojik Temelleri”, s. 142

141 Tûrabi, Namaz, s.11.

KAYNAKÇA

- ALUSÎ, Ebü's-Senâ Şehâbeddîn Mahmûd b. Abdullâh b. Mahmûd, Ruhü'l-Meanî fî Tefsiri'l-Kur'âni'l-Azim ve's-Seb'i'l-Mesani, Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabi, Beyrut, ty.
- BATAR, Yusuf, "Eğitimin İmkânı ve Sınırlılıkları Açısından Huy Problemi", Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2009, S. 27, ss. 17-38.
- BURGER, Jerry M., Kişilik, (Çev. İnan Deniz Erguvan Sarıoğlu), Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2006.
- BEE, Helen- Boyd, Denise, Çocuk Gelişim Psikolojisi, (Çev. Okhan Gündüz), Kaktüs Yayınları, İstanbul, 2009.
- CERTEL, Hüseyin, "Psikolojik Bir Yaklaşımla Sözlü ve Fiili Şart ve Rükunlarıyla Namaz", Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S. 13, 1997, ss.329-345.
- "Mekki de namazın Psikolojisi", Süleyman Demirel Üniversitesi. İlahiyat Fakültesi Dergisi, S.6, 1999, ss.127-137.
- ÇAMDİBİ, Hasan Mahmut, Şahsiyet Terbiyesi ve Gazali, Han Neşriyat, İstanbul, 1983.
- DARYAL, Ali Murat, "Namazın Psikolojik Temelleri", Sosyal ve Ferdi İşlevleri Açısından Namaz ve Cami Tartışmalı İlmi Toplantı, 2008, Üsküdar Belediyesi Altunizade Kültür Merkezi, 2009, ss. 123-144
- ed-DİHLEVÎ, Şah Veliyyullah, İslâm Düşünce Rehberi Huccetullahi'l-Bâliğa, (Çev. Mehmet Erdoğan), İmaj A.Ş., İstanbul, ty.
- DOĞAN, Ali Fahri Doğan, "Tasavvuf Ehlinin Namaz Hakkındaki Görüşleri ve İki Örnek", Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2013, C.1 S.1, ss.69-95.
- ERDOĞAN, Mehmet, Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2005.
- EFE, Mehmet, "İlahi Dinlerde İbadet ve Namaz", Avrupa İslam Üniversitesi İslam Araştırmaları, 2009, C. II, S. 3, ss. 17-26.
- ERDEM, Hüsameddin, "Osmanlıda Ahlak ve Bazı Ahlak Risaleleri", Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Konya, 2000, S.10, ss.25-64.
- EYGİ, Mehmet Şevki, Namazı Dosdoğru Kılmak, Bedir Yayınevi, İstanbul, 2011.
- GÜNDOĞDU, Yusuf Bahri, "Mescidlerin Ayrılmaz Bir Unsuru Olarak Eğitim", The Journal of Academic Social Science Studies, S. 45, Spring III/2016, ss.313-325.

GÜMÜŞ, Sadrettin, “Kur’an’da Namazın Asrı Saadetteki Yorumu”, Sosyal ve Ferdi İşlevleri Açısından Namaz ve Cami Tartışmalı İlmi Toplantı, 2008.

İbn HİŞAM, Ebû Muhammed Cemaleddin Abdülmelik es-Siretü’n-Nebevi, Daru’l-Kitabi’l-Arabi, ty.

İbn MANZÛR, Ebu’l-Fazl Cemalüddin, Lisanu’l-Arab, Daru’l-Mağrife, ty.

el-İSFAHANÎ, Ebü’l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. Mufaddal Ragıb el-Müfredat fî Garibi’l-Kur’ân, Daru’l-Mağrife, Beyrut, ty.

KARATAY, Halit, Karakter Eğitiminde Edebi Eserlerin Kullanımı, Turkish, 6/1 Winter 2011, ss. 1439-1454.

KAYMAKCAN, Recep – MEYDAN, Hasan, “Ahlaki Karakter ve Eğitimi”, II. Uluslararası Değerler ve Eğitimi Sempozyumu, 2012, İstanbul.

KULAKSIZOĞLU, Adnan, Ergenlik Psikolojisi, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2002.

el-KUŞEYRÎ, Abdülkerim Letâifu’l-İşârât, Daru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut, 1971.

390

LORY, Pierre, Kaşânî’ye Göre Kur’ân’ın Tasavvufî Tefsiri, (Çev.Sadık Kılıç), İnsan Yayınları, İstanbul, 2001.

NEDVÎ, Ali Hasen Ali el-Hasenî en-Nedvi, Kitap ve Sünnet Işığında Dört Rükun, İslami Neşriyat, Konya, 1991.

PEKER, Hüseyin, Namaz Psikolojisi, TDV Vakfı Yayınları, 2014.

RAZÎ, Ebu Abdullah Fahreddin Muhammed b. Ömer Fahreddin Mefatihü’l-Ğayb, Daru’l-Fikr, Beyrut, 1981.

SAYIN, Esmâ, Namaz ve Karakter Gelişimi, Nesil Yayın, 2014.

-----“Tasavvuf Klasikleri Açısından Namaza psikolojik Bakış”, Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2012, C.2, S.2, ss. 43-58,

SAYIN, Aslıhan- ASLAN, Selçuk, Duygu Durum Bozuklukları ile Huy, Karakter ve Kişilik İlişkisi, Türk Psikiyatri Dergisi, 2005, C.16, S.4, ss.276-283.

SUNAR, Cavit, “Namazdan Maksat Nedir?”, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1965, C.13, ss. 31-38.

eş-ŞİRBÎNÎ, Şemsüddin Muhammed b. Hatib Muğni’l-Muhtâc ilâ Ma’rifeti Meâni Elfâzi’l-Minhâc, Daru’l-Mağrife, Beyrut, 1997.

KASAPOĞLU, “Kişilik Gelişimi Açısından “Namaz” , Hikmet Yurdu, 2015, C.8, S. 16, ss. 11-54.

-----, Namaz-Oruç Psikolojisi, Çıra Akademi Yayınları, İstanbul, 2016.

- KARAGÖZ, İsmail (Yay. Haz.), Dini Kavramlar Sözlüğü, DİB Yayınları, Ankara, 2015,
- SUNAR, Cavit, “Namazdan Maksat Nedir?”, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1965, C.8, ss. 31-38.
- TÜRABİ, Hasan, Namaz Fert ve Toplum Hayatındaki Etkileri, (çev. Saim Eminoglu), Risale, İstanbul, 2011.
- KIZILER, Hamdi, “Cahidi Ahmet Efendinin “Abdest, Namaz ve Hac” ibadetlerine Dair Bazı Batını Yorumları”, Tasavvuf: İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi, C.7, S.17, 2006, ss.151-159.
- WACH, Joachim, Din Sosyolojisi, (Çev. Ünver Günay), M.Ü.İ.F.V. Yayınları, İstanbul, 1995.
- YILDIZ, Abdullah, Namaz Bir Tevhid Eylemi, Pınar Yayınları, İstanbul, 2016.
- YİĞİT, Metin “Bir İbadet Biçimi olarak Namazın Tarihçesi”, Diyanet İlmi Dergi, 2011, C. 47, S. 1, ss. 19-30.
- ZEMAŞERİ, Ebü'l-Kasım Carullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed, el-Keşşaf an Hakaikı Gavamizi't-Tenzil ve Uyuni'l-Ekavil fi Vücuhi't-Te'vil, Mektebetü'l-Ubeykan, Riyad , 1998.